

КОНСТАНДІЯ СОТИРІУ

гіркий край

Переклад Андрія Савенка

*The Cultural Services of the Ministry of Education, Culture,
Sports and Youth of Cyprus
have supported financially this publication.*

*Це видання здійснено за фінансової підтримки
департаменту культури Міністерства освіти, культури, спорту
та молоді республіки Кіпр*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Η ΑΪΣΕ ΠΑΕΙ
ΔΙΑΚΟΠΕΣ
ΦΩΝΕΣ ΑΠΟ ΧΩΜΑ
ΠΙΚΡΙΑ ΧΩΡΑ

КОНСТАНДІЯ СОТИРІУ

ГІРКИЙ
КРАЙ

---

*З грецької переклав
Андрій Савенко*

ЛЬВІВ

УДК 821.14'06
С-67

Констандія Сотиріу
ГІРКИЙ КРАЙ

Романи

З грецької переклав Андрій Савенко

Перекладено за виданням:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Η ΑΪΣΕ ΠΑΕΙ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΦΩΝΕΣ ΑΠΟ ΧΩΜΑ ΠΙΚΡΙΑ ΧΩΡΑ

Aishe Goes on Vacation: Copyright © S. Patakis SA & Constantia Soteriou, Athens 2014

Voices Made of Soil: Copyright © S. Patakis SA & Constantia Soteriou, Athens 2016

Bitter Country: Copyright © S. Patakis SA & Constantia Soteriou, Athens 2019

Констандія Сотиріу — кіпрська письменниця, журналістка, працівниця Бюро преси й інформації МЗС Кіпру. Авторка трьох романів та кількох п'єс.

Перший роман «Айше їде у відпустку» (2015) приніс авторці популярність у Греції та на Кіпрі й наступного року був удостоєний найвищої нагороди — Афінської літературної премії. Наступний роман «Земляні голоси» (2017) потрапив до короткого списку Літературної премії Кіпру. Останній натепер роман письменниці під назвою «Гіркий край» 2019 року отримує Літературну премію Кіпру, а оповідання «Обряди смерті», написане за мотивами цього роману, того самого року отримує Премію Співдружності націй за найкраще коротке оповідання.

У своїх творах К. Сотиріу намагається осмислити трагічні події нещодавньої історії Кіпру — окупацію його північної частини Туреччиною, побачити різні «правди» громадянського конфлікту й те, що ховається за конструюванням таких правд, звернутися зі словами примирення до тіней з обох його сторін, щоб відкрити очі на обопільну кривду та несправедливість, які перетворили острів кохання на острів ненависті.

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко».

ISBN 978-617-7654-61-1

© Андрій Савенко, український переклад, 2020

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2021

Айше їде у відпустку

1. День, що заповнив собою все

*Люлі-люлі, Божа Мати,
дай синочка вколисати,
хай синочок засинає,
хай з тобою політає,
Сад Господній покажи,
а тоді — вертай мерщій!*

Ти побачила, як він рвонув із місця, витиснувши педаль газу до підлоги, задоволений тим, що все ніби складається, як слід, але водночас і роздратований через те, що вважав твоєю забудькуватістю чи неуважністю. Ти подивилася на нього так, як дивилася щоразу, коли він ішов геть, до болю стискаючи ґрати хвіртки, охоплюючи поглядом обрій, уже починаючи катуватися питанням, коли ж він повернеться. Ця звичка виробилася відтоді, як він іще був малим дитям, тільки-но збирався піти кудись, перетнути подвір'я, попрямувати до школи чи до друзів, чи, пізніше, на роботу. Ти завжди опинялася на цьому місці, щоби глянути на нього, подивитися, як він іде і зникає за рогом. Лишалася, щоб охопити поглядом обрій, до болю стискати заґратовану хвіртку, аби очі його не загубили, аби не дати йому зникнути з очей до тієї миті, як його неминуче проковтне світ. І ти казала, що таким чином захищала його, що милувалася ним і голубила непомітно і ніжно. І лише коли його постать віддалялася, а звук кроків зникав, ти верталася додому до своїх хат-

ніх справ. «Бо мами — вони такі!» — відрубала колись ти сусідці, яка зайшла, щоби між іншим завважити, що не слід так довго проводити дитину, це може розніжити його, перетворити на мамія, який вічно триматиметься за твою спідницю. «Бо мами — вони такі! — сказала ти їй. — Я захищаю його, я дбаю про нього, доки мої очі бачать його. Доки бачу, можу. Бо мами — вони такі!» Проте, лише доки бачиш його, можеш, Хатіше. Доки, доки. Лише доти можеш його захищати. Ось так.

*Люлі-люлі, Божа Мати,
дай синочка вколисати,
віднеси на чужину
воду віднайти питну,
побачить, як сади цвітуть,
як пташечки світанок звать!*

Ти знала, що добром ця історія не закінчиться, з тієї самої миті, коли вперше почула, що мають розібрати барикади на блок-постах*. Ти знала, саме ти, уся ця взаємність, зустрічі, обійми, відвідини місць і часів, що з певного моменту перетворилися на забуті, ні до чого доброго не вестиме. Останніми днями ви спостерігали за всім оцим по телевізору, щовечора сідаючи з сусідками в твоєму крихітному подвір'ї і несамовито лузаючи гарбузове насіння. Довжелезний натовп біля пропускних пунктів, у яких люди чекали годинами своєї черги, щоб, покінчивши з формальностями, нарешті опинитися на тому боці; стояли, спрагло облизуючи губи під немилосердним сонцем, стікаючи потом у нестерпній травневій спеці. Стікаючи потом.

---

* «Зелена лінія» (або лінія Аттіла) є буферною зоною, що розділяє дві частини острова Кіпр та охороняється військовим контингентом ООН. — Тут і далі — прим. пер.

Той піт дратував тебе найбільше, той піт, що стікав по змучених тілах, які юрмилися в чергах, організованих оонівцями, від яких було тільки й чути «чекайте, не зараз, почекайте хвилинку!». Той піт, що градом котився з чола, стікав на груди, на ноги, на пальці. Скільки ж того поту! І ти несамовито спльовувала лушпиння під ноги та буркотіла собі під носа, спльовувала і примовляла: «глянь же на них, мокрі як хлющ, глянь, глянь, мокрющі», — і здавалося, що то плакали самі їхні тіла, їхні ридання стікали рясними краплями поту, а ти думала про себе: «глянь на них, поглянь лише, ці люди — згусток болю, скільки його в них, скільки в нас, не досить умиватися сльозами з очей, плакати, як невинні, бог змушує все наше тіло ставати суцільним риданням, усе наше тіло». І тобі не ставало снаги дивитися на це, ти вставала досипати насіння в таріль, струсити з себе лушпиння, принести сусідкам води, треба втамувати спрагу, скільки ж солі в цьому насінні, скільки її в цій землі. Досить. Вода.

*І пташечки світанок звать,
і голуби крилами б'ють,
радіють і ширяють,
і горя-бід не знають!*

Ти знала інше; те, що настане колись і твоя черга, і черга твоєї дитини. Зрештою, черги були з обох боків блок-постів, одні заходили, інші виходили. Так, колись мала настати і його черга вийти чи зайти, чи навпаки, і схотіти, щоб ти була поруч із ним. А чи ти сама не поривалася побачити, не хотіла знати, що там відбувається на півдні, не хотіла побачити людей і місця, яких не бачила чимало років? І ти відповідала на його наполегливі питання, що — ні, не хотіла ти бачити ті місця, ні тамтешніх людей, нема там на що дивитися, і радила по-дружньому

не їхати туди, адже, ну, що там лишилося такого? Просто думка, що все — і місця, і люди, і життя, — як добре подумати, може поміститися в твоєму подвір'ї, якщо не в одній долоні. Однак той наполягав, не слухав тебе, упирався і їздив, і бачив на власні очі й місця, і будинки, і людей. А ти щораз казала йому, щоб дав тобі спокій, не хотіла ні про що знати, ні бачити на власні очі, ні згадувати. Ні місця, ні людей.

*Люлі-люлі, Божа Мати,
дай синочка вколисати,
Сад Господній покажи,
а тоді — вертай мерщій!*

Ясна річ, незабаром цього вже буде мало, незабаром стане неможливим відбутися самими відвідинами «туди». Комусь першому це спало на думку, поїхати на південь і висунути вимоги, отримати все, що на його розсуд і так належало йому, країна нещодавно стала членом Європейського Союзу, відтак кожен громадянин Кіпру, в якого є кіпрський паспорт, юридично мав стати європейцем, попри те, турок він чи грек. Ці речі вже не мають значення, мамо. Так, хтось перший допетрав і забив химерами мізки твоєму синові, який почав говорити, що для таких родин, як оце наша, це взагалі не клопіт, треба просто довести, що ви завжди мешкали в цьому будинку і були кіпріотами, з давніх-давен, ось тутечки народилися, є невіддільною частиною цього місця і цього острова. Хіба ж не так? Хіба не так, мамо? Хіба не так, Хатіше? Ти не частина цього острова? Єдине, що потрібно, це — свідоцтва про народження та паспорт, твої та твого чоловіка Ариффа, які стануть підтвердженням того, що ви народилися кіпріотами, народилися тут. Це ж так просто, дрібничка по суті, про яку тебе просить твій син,

Хатіше. Елементарна річ! Ходить слідом за тобою, щоб ти пішла до свого клумака, де ти зберігаєш найцінніше: сапу, засохле стебельце м'яти, червоний вишитий фартух, камінчик і місиво з того, що лишилося від золотої прикраси, свідоцтво про шлюб, тож за логікою в тому клумаку глибше мають бути захованими й інші важливі документи — ті, які демонструють державам та їхнім органам, хто ти і що ти. Однак там нічого нема, у тому згортку; взагалі є щось, Хатіше, щось таке, яке могло б підтвердити, хто ти така? Там, де ти зберігаєш найцінніше: поіржавілу сапу, засохле стебельце м'яти, червоний вишитий фартух, камінчик і місиво з того, що лишилось від золотої прикраси, свідоцтво про шлюб. Є щось таке, що показало б, ким ти є? Твій син не може втямити, як так сталося, що ти, така чепурна та охайна, могла десь подіти таку важливу річ, як свідоцтво про власне народження? Він трохи гнівається на твоє нехлюйство та забудькуватість. Та це не зупинить його і завтра він звернеться, куди слід, і попросить комп'ютер розповісти про тебе всю правду. Завтра, Хатіше, твій син вирушить на південь, перетне кордон і спробує дізнатися про тебе. Завтра.

Коли ви вже повкладалися спати, ти не можеш склепити очі. Тебе пробуджує твоє серце, що гупає, мов ошаліле, очманіле, і ти йдеш глянути на нього, як він спить у своїй дитячій кімнаті. Він давно вже дорослий, у нього почало сивіти волосся, чоло вкрили зморшки, а продовжує жити з тобою, бо вважає, що ти боїшся залишитися на самоті. Сідаєш обережно на край ліжка, твоя рука торкає його щоку, пучками пальців намагаєшся знайти шкіру, яка колись була в немовляти. Завтра твій син вирушить на південь, перетне кордон і спробує дізнатися про тебе. Та зараз ще ніч, і в цю мить ніщо не має значення. Починаєш тихо співати:

*Люлі-люлі, Божа Мати,
дай синочка вколисати,
Сад Господній покажи,
а тоді — вертай мерщій!
Це — горобчик мій малий,
мій синочок золотий!
Хай на руці йде до мами,
хай спокійно спить ночами.*

Завтра. Коли мине й ця ніч. І ти відчуваєш, як і колись, як тієї ночі, коли ти несвідомо відчула, що ранок має принести катастрофу. Один в один, як тоді. Безсила, зацікавлена, ти мала просто чекати. Пугу, Хатіше, пугу-пугу. Цього разу ти хоча б прикрила вікна. Закусила губу, що сили замружилась і чекала світанку.

2. Кров'яний згусток

Твій голос всігдa лунав несподівано*. Такий надломлений, сполоханий, вроді — скок — ніоткуда. Спершу його ледь чутно, будто хтось перепуганий говорить, а потім — по наростаючій. Гукає. «Пугу! — каже. — Пугу-пугу! Та проснися вже. Гляди! Погану звістку тобі приношу. Проснися, глянь! Шо за біда станецця завтра!» Пугач. Віщун біди. Віща птиця. Лиха. Но людина повинна прийняти пугача. Не тре' його бояцца. Тре' ставать на повний рост і протівостоять новому злу, яке приніс

---

* Частини роману написано кіпрським діалектом, що суттєво відрізняється від новогоречької димотики. Вони передають усне мовлення (зазвичай просторіччя). Під час перекладу перекладач узував на полтавські говірки, виняток зроблений лише для поетичних фрагментів.

птах. Противитися! Тіки так його можна відвернути. Тре' прийнять пугача. Ох, а писок же в нього! Ніколи людина не здюжає глянуть пугачеві прямо в очі. Тре' бігом закрить двері. І вікна. Хай остаєцця там, де є, надворі, і жде. Потім слід піти мовчки, як в рота воду набрав, до священної оливи, оторвать гілочку і спалить, промовляючи про себе тричі. Скаже людина третій раз, і подіє на пугача. «Христос (або Магомет) родився раніше за тебе! Христос (або Магомет) родився раніше за тебе! Христос (або Магомет) родився раніше за тебе!» Тіки це на нього подіє, почує він сказане, перелякаєцця та й чкурне собі. Тіки так можна відвернути лиху. Якщо оставить його назовні. Окурити, промовити замовляння. Тіки так. Тіки якщо він злякаєцця Бога.

Тієї ночі сова сіла навпроти вашої кімнати. Прямо навпроти вікон і почала перегукуватися. Спершу ти вирішила не зважати на неї, ще міцніше пригорнулася до тіла Арифа і про себе примовила, хай би вона забралася геть. «Лети собі, зла пташко! — подумала. — Забирай свої жакливі пророцтва і лети!» Та сова нікуди не полетіла. Тоді ти зробила їй попередження. «Мій Бог, — прошепотіла ти ледь чутно, — народився раніше за тебе! Забирайся, зла пташко! Забирайся!» Проте сова й не думала летіти. Тобі навіть здалося, що вона почала кричати ще гучніше, а потім завила, мов вовк за вікном. Тоді ти замружила очі, щоб лишити лиху ззовні, скреготнула зубами і стисла кулаки. Спробувала підлащитися. «Лети, пташечко, лети собі, моя гарнюнечко!» Але сова й не думала летіти. Пам'ятаєш, як ти тоді розлютилася, розлютилася й кинулася до вікна, намагаючись розгледіти птаха крізь жалюзі, але його не було видно, ти лише чула, як він кричить, ховаючись в мороці ночі. Тоді ти трішечки причинила

квартирку, аман*, ото вже причепа, і сова, яка тільки цього й чекала, зі свистом впурхнула в кімнату. Пройшлася колом під стелею, крикнула з усіх сил «пугу-пугу» і вилетіла геть, голосно затріпавши крилами. Ти злякано хряснула квартиркою і знову лягла біля Арифа, який прокинувся і розлючено дивився на тебе. «Що це було? — він спитав тебе. — Що?» «Та нічого... — відповіла ти, і сердито повернулася до нього спиною. — Нічого», — і заплющила очі, збираючись провалитись у сон. Закусила губу, замружилась і стала чекати, коли розвидниться.

Зрання-зранечка їй принесли того її Арифа забитого і поклали на стіл. Зрання, як сонце Боже встало, залишили того її Арифа на столі. Тягли його вчотирьох. Кожен зі свого боку. Руки, ноги теліпалися туди-сюди. Як в'ялі гички. Як мертві. Першою побачила його сусідка Еміне і зайшлася криком. Біла себе в груди. «Виходь, кончили його прокляті гяури. Виходь. Поглянь лише. Хатіше!» Пугу. Пугу.

Ти дізналася про його смерть, коли була на кухні, куховарила, нарізала дрібненько молоду цибулю. Кажуть, що в найважливіші моменти свого життя людина чітко запам'ятовує геть усе, під час тих карколомних ситуацій, у тих розламах часу, у миті, що змінюють твоє життя назавжди, отож, ти тоді куховарила, коли дізналася про його смерть, і пам'ятаєш, що готувала і як — булгур із вермішеллю та овочами, один в один так, як колись тобі показала сестра, булгур із вермішеллю та овочами, коли тобі почали кричати, що твій чоловік мертвий, коли ти почула, як голосять і ридають. Одначе ти не пішла, ти залишилася, щоб доварити страву, завершити те, що роби-

* Багатозначний вигук турецького походження, що може позначати здивування чи обурення.

ла, бо ти завжди завершувала те, що почала, дитині треба було ж мати що їсти, коли вона вернеться зі школи. Ти накрила рушником каструлю, закрутила газ, вимила над раковиною руки. Не пам'ятаєш лише, чи мила їх з милом, із милом та й над раковиною, цього не пам'ятаєш.

Ой, та й положили того її Арифа на столі посеред двору. Заюшеного кров'ю. Побитого кулями. Переповненого смертельною обідою. Голова набік, очі розплющені. Лежав він із таким невинним виглядом, який бува тіки в небіжчиків. Той її Ариф. Ззовні почав долимати гвалт. Гелгіт. Агов! Усі мають дізнатися про те, що сталося! Хто його вбив? Коли, коли? Навіщо?

Коли чоловіка твого, скривавленого та мертвого, занесли у двір, поклали на дошки, ти не наближалася, залишилася біля одвірка й дивилася заціпеніло, бо це ж був твій чоловік, і він був там, і був неживий, ти лише витирала руку, знов і знов, витирала руки об той твій червоний фартух (пам'ятаєш, відтоді ти не вділа його жодного разу) і думала, що тобі тепер робити. Бо ж, бач, ти не знала їхніх поховальних звичаїв, гадки не мала, що і як має бути, ті кілька років, що ви прожили в турецькому кварталі Нікосії, нічим не могли допомогти твоїй пам'яті, отож ти й гадки не мала, що робити, і все думала, думала, думала... Як ховають їхніх мерців, як готують до похорону, у савані чи як є? Ти вичікувала, озиралася, може хтось тобі допоміг би, підставив би плече, підкавав би, не збагнувши, що ти не знаєш, так, щоб ніхто не втямив, що ти не знаєш, як тобі треба поховати свого чоловіка.

Один із носильщиків, Хасан, тіки-но положили Арифа, упав коло нього на коліна і запричитав. Почав голосити

і розказувать, шо там сталося. Захлинаючися, не переводячи дух. І всі взнали тоді. Зробили засідку прям посеред британської бази. Перекрили шлях. Стрільнули по автобусу. Ариф вийшов назовні, сам-один. Бо ж тільки він умів балакать по-грецькому. Поговорити з ними. Пояснити. Та про шо тут говорить? Шо тут пояснювати? Виродки, гяури прокляті, посіпаки грецького попа*. Простили його першою чергою. Він ще договорити не встиг. У ту мить, коли він говорив, шо вони — брати. Взяли й скосили. Тра-та-та. Однією чергою. Чуєш, Хатіше. Брати, еге ж! Тра-та-та. Як підкошений упав. На коліна спершу. Бах. Тра-та-та. Брати, чуєш, Хатіше?

Якщо тебе не зраджувала пам'ять, спершу небіжчика слід було омити, гарненько так очистити, певно, матері, або сестрі, або якійсь іншій близькій родичці, та в Арифа матері вже не було, сестри жили далеко, тож за все треба було братися тобі, омивати його й очищати. Пам'ятаєш, як тобі казала одна сусідка в старому кварталі, не шкодуй мила, треба очистити його від гріхів, щоби земля легко його прийняла. Треба добряче його намилити, потім між пальців закласти вату і так загорнути в саван. Потім піти до ходжі, сказати, шо помер твій чоловік, хай він прийде і прочитає над ним молитву, і це маєш зробити ти, лише ти. І раптом ти згадуєш, шо в тебе вдома дуже мало вати, практично нема, як із такого мізера насмикати достатньо, щоб укласти йому між пальців, і ти йдеш до сусідки і просиш позичити тобі, дуже треба, хай не думають, шо ти не знаєш та не зможеш вшанувати їхні старі звичаї. Потім ти повернулася додому і попросила

---

* Ідеться про архієпископа Макаріюса III, предстоятеля Кіпрської православної церкви, лідера греко-кіпріотів (етнарх) і першого президента острова після здобуття ним незалежності від Великої Британії.

тих чотирьох, які принесли чоловікове тіло, перенести його до кімнатки, що слугувала вам за ванну кімнату. У всіх ваших будинках убиральні були надворі, милися теж там, не те, що зараз. Допомоги ти не дочекалася. Це речі, які жінка має робити сама. Ти насилу затигла його у цинкову ванну, де вимили малого, наносила води, сама стягла з нього одяг, потім міцно стисла зелене мило, новеньке, ще тверде, і почала його терти, терла добряче тим зеленим милом, щоб відмити, щоб очистити. Скрізь на ранах запеклася кров, товсті темні згустки, і ти вибилася із сил, але таки його відтерла, очистила, щоб пішов до свого Бога доглянутим. Потім ти підхопила його під пахви, витягла з ванни, з нього стікала вода, заливаючи твій червоний фартух, він був важкий, але ти подужала і переволокла його до іншої кімнати, тоді як сусіди стояли мовчки і знадвору спостерігали за тобою. Та що там дивитися? Це — речі, які жінка робить сама. Ти поклала його на ліжко, потім узяла з шафи простирадло й загорнула.

Тра-та-та! Тра-та-та-та! Почалась стрільба, Хатіше! Взятися за зброю. Смертним боєм б'юцця брати, турки убивають християн. Тутечки виплачуюцця старі борги, Хатіше, сповнююцця старі обітниці. Скинути те, що собі людина сама навалила на плечі, неможливо! Чом ти рішила, що в тебе це вийде?

Коли син повернувся зі школи, ти розповіла йому, що сталося з татком, що він помер, що християни влаштували засідку й вистрілили йому в груди. Він зразу ж почав плакати, і ти наказала йому припинити. Ти дала йому хустинку, сказала сідати їсти, потім іти відпочивати, а на ніч лягати спати поруч із тобою. Може, у тобі прокинулася християнка, звичаї-не-звичаї, але ти не

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.